

تلخيص النحو

تأليف

العلامة الفقيه

الشيخ محمد جواد الخراساني رحمته الله

نام کتاب: تلخیص النحو

تألیف: العلامة الفقیه الشیخ محمد جواد الخراسانی رحمۃ اللہ علیہ

نشر: علوم اهل بیت علیہم السلام

چاپ اول: تابستان ۱۳۸۴

شمارگان: ۵۰۰ جلد

مرکز پخش: قم

صندوق پستی: ۳۷۱۵۵/۶۱۵۶

E-mail:

MousaDaneshmand@Engineer.com

آدرس اینترنت:

WWW.IslamicDataBank.com

شابک ۵-۹۶۲۶۹-۹۶۴-۵ ISBN 964-96269-0-5

کلیه حقوق محفوظ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پیشگفتار

حضرت آیه الله العظمی مرحوم حاج شیخ محمد جواد ابن المحسن ابن الحسین الخراسانی در سال ۱۳۳۱ هجری قمری در مشهد مقدس متولد و در ربیع المولود سال ۱۳۹۷ هجری قمری دارفانی را بدرود گفت. تحصیل مقدمات را نزد آیه الله والد و مراحل عالی را در محضر اساتید بزرگ نجف اشرف گذراند و در سن ۲۲ سالگی به درجه عالی اجتهاد نائل آمد. سپس در طهران رحل اقامت افکند. عمری را در نهایت زهد و تقوی به تحقیق و تألیف و ارشاد خلق پرداخت و در رشته های فقه و اصول و تفسیر و حدیث و رجال و معارف و ادبیات بیش از چهل کتاب از آثار گرانبها در عالم اسلام و تشیع، به جای گذاشت.

بر آن شدیم تا این کتاب تلخیص النحواشیان را احیاء و به زیور طبع آراسته نمایم باشد که برای اهلس نافع و اهداء ثوابی برای روح آن مرحوم باشد. جزاء الله عن الاسلام خیراً وحشره مع موالیه علیهم السلام.

نشر علوم اهل بیت علیهم السلام

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

خطبة الكتاب هذا كتاب تلخیص النحو

الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على محمد وآله
الطاهرين ولعنة الله على أعدائهم أجمعين.

أما بعد پس این خلاصه‌ئی است از تلخیص نحو و چون این
نگارنده حروف را در اول، قصد چنین بود که برای مبتدئین
تلخیصی از نحو که خالی از عسر تفهم و صعوبت تعلم باشد به
نگارش آورم که فقط مشتمل باشد بر محصل و تلخیص قواعد
بدون اضافه و حشو و زوائد بطوریکه مشمول خیر الکلام ما قلّ
و دلّ باشد یعنی بنحوی کامل و تمام قواعد را دارا که اگر محصل
بخواهد در مقدمه علوم عربیه از نحو بر همین کتاب اکتفا کند او
را مغنی باشد و بوجهی خلاصه و حاصل و مبرا از اغلاق و کلیه
اضافات باشد که فهم متعلّم را ادنی ارشاد استاد مکفی آید و بر
بزرگان پوشیده نیست که جمع این دو در یک کتاب برای مبتدی
نشانید چونکه هر عنوانی را در هر فصل و بابی شرحی لازم است
و هر اصلاحی را تفسیری واجب و نیز بسیاری از اسماء و افعال
و حروف که در تحت یک عنوانند متعدد باشند و اعداد آنها بسیار
باشد مانند حروف جازه و افعال ناقصه و اسماء اشاره و تفصیل
هر یک با شرح عنوان باعث تطویل و موجب کلال ذوق و ملال
فهم بلکه طول تفصیل باعث فراموشی سابق گردد. لهذا بهتر آن
دیدم که مانند فهرست مختصری وضع کنم که خلاصه تفصیل

مطالب و مشتمل بر شرح عناوین و اصطلاحات و مبادی غیر داخله در مباحث باشد تا مر فهم و حفظ را آسانتر و ذهن را قوه درک قواعد و مطالب بیشتر شود و از این باب این مختصر را خلاصه التلخیص نام نهادم اینک مجدداً برای تیمن و تبرک و استتمام و انجام به نام خداوند کریم به بسم الله الرحمن الرحیم آغاز می‌کنم.

و در ستایش او بر بهترین کلام که خود انشاء فرموده است که الحمد لله رب العالمین است افتتاح می‌نمایم و برای استعانت و استمداد و توفیق از حضرتش زبانرا بصلوة بر محمد و آل طاهرین او چنانکه دستور اوست گویا می‌گردانم پس می‌گویم.

اجمال و مقدمه: اعراب چیست؟

بدانکه این علم را علم اعراب می‌نامند.

تفصیل:

اعراب عبارت است از حرکتی که در آخر کلمه پیدا می‌شود از حرکات چهارگانه که آن، فتح است و ضم و کسر و سکون؛ خواه با تنوین باشد یعنی نون ساکنی که در تلفظ فقط پیدا می‌شود نه در کتابت چون حسنٌ حسناً و حسنٌ و خواه بی تنوین چون الحسنُ و الحسنُ و الحسنُ. قید آخر کلمه برای احتراز است از حرکاتی که عارض می‌شود اول و وسط کلمات را که موجب تغیر هیأت آنها می‌شود که بحث آنها مخصوص علم صرف است. اینگونه حرکات را اعراب نگویند بلکه آنها حرکات هیئت باشند.

فصل: حروف تحقیق

دیگر حروف تحقیق است و آن «قد» است و مخصوص بفعل است در ماضی بیشتر داخل شود و بمعنی تحقیق است چون «قَدْ ضَرَبَ» و بر مضارع نیز داخل شود و برای تقلیل است چون «قد یضرب» یعنی گاهی می زند و گاه شود که در مضارع نیز برای تحقیق آید و دیگر «هل» است گاهی به معنی «قد» آید چون ﴿هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ﴾.

فصل: حروف تنفیس

دیگر حروف تنفیس است و آن «س» و «سوف» بمعنی زود و زود زود است چون «سیضرب» و «سوف یضرب» و اینها را حروف استقبال نیز نامند یعنی حروفی باشند که بر مضارع داخل شوند و از اشتراک او را بیرون آورند و او را مخصوص باستقبال کنند و همچنین از حروف گذشته چون «ان» و «کی» برای استقبال باشد.

فصل: حروف تفسیر

دیگر حروف تفسیر و آن «ان» و «ای» یعنی چون محلی قبلاً ذکر شود برای تفسیر کردن و شرح آن «ای» یا «ان» آورند چنانچه اگر خواهی کلمه را تفسیر کنی چون «وَدَّوْهُ لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ» می گویی «ای تمَنُوا اَنْ کَانُوا مُسْلِمِينَ» و «ان» نیز بمعنی «ای» است لکن «ان» تفسیریه در هر کجا نیاید بلکه باید بعد از چیزی آید که تفسیر جمله را کند که «ان» در آن به معنی قول باشد یا بعد از خود قول چون ﴿فَاَوْحَيْنَا اِلَيْهِ اَنْ اَصْنَعَ الْفُلْكَ﴾ یعنی «ای اصنع الفلک» و در دومی معنی قول است.

فصل: حروف جواب

دیگر حروف جوابند و آنها «نَعَمْ و بَلَى و اَجَل» بمعنی «نَعَمْ» و «آی» نیز بمعنی «نعم» گاه استعمال شود و فرق بین «نعم» و «بلی» این است که «نعم» در «کلام موجب» یعنی بعد از «استفهام موجب» آید چون «جاء زيد» پس گوئی «نعم» ولی «بلی» بعد از استفهام منفی آید چون «أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى» یعنی چرا.

فصل: حروف تشبیه

حروف تشبیه سه تا است: «ما، الا، اما»؛ یعنی آگاه باش حرف ردع یکی است و آن «کَلَّا» است «رَدَع» یعنی گرداندن و دفع توهم کردن.

فصل: حروف مصدریة و صدریة

بعضی از حروف عوامل و غیر عوامل را که گذشت حیثیتی باشد مخصوص و ممتاز و آثار مخصوصه هم دارند و بدین جهت آنها را عنوانی خاص داده‌اند مثل آنکه گویند حروف «مصدریه» یا «صدریه» و «تصدریه» و اینها دو قسمند هریکی را شرح می‌دهیم.

اما «حروف مصدریه» و آنها حروفی باشند که مابعد خود را بتأویل مصدر می‌برند یعنی مابعد خود را با آنکه جمله تمام است چنان کنند که بمنزله مفرد باشد یعنی مصدر بطوریکه اگر جمله را برداریم و مصدری در جای او گذاریم بمعنی ضرری وارد نیاید و این معنی (بمصدر است) و حروف مصدریه نیز یکی «أَنْ» ماضیه است یکی «کی» است چون «امرتک بأن تضرب

زیداً» یا «جئتک لکی تضرب زیداً» پس در اینجا صحیح است که بگوئی «امرتک بضرب زید» و «جئتک لکی تضرب زیداً» و دیگر «لو مصدریه» است و دیگر «ماء مصدریه» است «ماء مصدریه» بمعنی مدت و وقت است چون ﴿وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ﴾ یعنی «ودو مدهنتک» و چون «تعلم ما یعیشک ابوک» یعنی «مدت اعاشة ابیک ایاک» و دیگر «ان» مفتوحه مشبیه بالفعل چون «علمت انک قائم» یعنی «قیامک» و اما «حروف صدریه و تصدریه» و آنها حروفی باشند که اقتضای تصدر کنند یعنی صدارت طلب باشند یعنی باید که در صدر کلام قرار گیرند و آنها حروف و اسماء استفهام است طرأ و «لام» مفتوحه ابتداء است که بمعنی هر آینه است.

هذا آخر ما ادرجناه و سطرناه و لله الحمد على التوفيق فى الماضى و الحال و منه الاستعانة فى الاستقبال و الصلاة و السلام على رسوله محمد و آله المنزل اليهم الارزاق و الاجال و قد وقع تحريرہ فى بلدة تهران حولها الله من الخربان الى العمران، زوال الاربعاء يوم التاسع و العشرين من جمادى الثانى سنة الف و ثلاث مائة و ثلاث و ستين من الهجرة النبوية على مهاجرها الف سلام و تحية و أنا العبد المؤلف جواد بن المحسن بن الحسين المحولاتى الخراسانى.

فهرست عناوین

۳	پیشگفتار.....
۵	خطبه کتاب.....
۶	اعراب چیست؟.....
۷	موضوع علم نحو.....
۸	اعراب بی عامل صورت نپذیرد.....
۹	عوامل از لحاظ اعراب چه اقتضاءاتی دارد.....
۱۰	توضیح راجع به معنای کلمه.....
۱۱	اقتضاءات کلمه از لحاظ عوامل.....
۱۱	اقسام کلمه و نحوه عمل کردن آنها.....
۱۲	معرب و مبنی.....
۱۳	اقسام کلمات معرب و مبنی.....
۱۴	اعرابهای سه قسم کلمه.....
۱۴	بحث منصرف و غیر منصرف.....
۱۵	بحث راجع به جمله.....
۱۶	بحث راجع به اسناد.....
۱۷	فعل و فاعل و مبتدا و خبر.....
۱۸	مسند و مسند الیه و اسناد.....
۱۹	معرفه و نکره و اقسام شش گانه معارف.....
۲۱	عامل و معمول لفظی و غیر لفظی.....
۲۲	اعراب لفظی و تقدیری.....
۲۳	اعراب تقدیری.....
۲۴	حروفیکه نیابت می کنند از اعراب لفظی.....
۲۵	اعراب محلی در دو موضع است.....
۲۶	مبنیه و اقسام آن و بحث ضمائر.....
۲۶	دوم از اسماء مبنیه، اسماء موصولی است.....
۲۸	سوم از اسماء مبنیه اسماء اشاره است.....

چهارم از اسماء مبنیه اسماء افعالند	۲۹
پنجم از اسماء مبنیه اسماء شرط‌اند	۳۰
ششم از اسماء مبنیه اسماء استفهام است	۳۰
عامل لفظی و تقدیری	۳۰
عامل معنوی	۳۱
عامل غیر معنوی و لفظی	۳۳
مواضع عمل کرد اسم	۳۴
افعال غیر متصرف و نواسخ	۳۵
افعال ناقصه	۳۶
افعال مقاربه	۳۷
افعال قلوب	۳۸
فعل تعجب	۳۹
افعال مدح و ذم	۳۹
حروف جارّه	۴۰
مفعول بواسطه و مفعول دوم و سوم	۴۲
شرح حروف جارّه	۴۳
بحث راجع به ظرف	۴۶
حالات متعلق حروف جارّه و ظرف لغو و ظرف مستقر	۴۷
استعمال حروف جارّه به جای یکدیگر	۴۸
حروف ناصبه	۵۰
حروف جازمه	۵۰
حروف مشبّهة بالفعل	۵۱
مشبّهات به لیس	۵۳
اسماء شرط	۵۴
اقسام معمولات مرفوعه و منصوبه	۵۵
بحث فاعل و نائب فاعل	۵۵
بحث نائب فاعل	۵۷
مطابقه و عدم مطابقه در افعال و اسماء و معانی	۵۸
معمولات منصوبه و اقسام مفعولها	۵۹

۶۰	مفعول مطلق تأکیدی
۶۱	مفعول فيه
۶۱	مفعول معه
۶۲	مفعول له
۶۲	استثناء و ادات آن
۶۴	منادی و حروف ندا
۶۵	بحث حال
۶۶	تمیز و قواعد آن
۶۷	اعداد و قواعد آنها
۶۹	حروفی که تمیز خواهند
۶۹	بحث توابع پنج گانه
۷۰	بحث نعت
۷۰	بحث تأکید
۷۱	بحث مبدل
۷۱	عطف نسق
۷۲	عطف بیان
۷۳	حروفی که عامل نیستند
۷۳	حروف استفهام
۷۴	حروف تحضیض
۷۴	حروف تمنی
۷۵	حروف تحقیق
۷۵	حروف تنفیس
۷۵	حروف تفسیر
۷۶	حروف جواب
۷۶	حروف تشبیه
۷۶	حروف مصدریة و صدریة
۷۸	فهرست عناوین